

KUR'ÂN'DA “HSB” KÖKÜ¹

Saida SAIPOVA²

Öz

Hesap kavramının türediği “hsb” kökünün bütün Sami dillerde kullanıldığı bilinmektedir. Hesap denince İslam teolojisinde “Ahiret Günü - يَوْمُ الْحِسَابِ” akla gelmektedir. İş bu makale ‘hsb’ kökünün Kur’ân’daki muhtevasını anlatmakla birlikte, kökün etimolojik yapısı, ilk dönem Arapça sözlüklerdeki kullanımı, Kur’ân sözlüğündeki anlamını da içerecek ve ‘hsb’ nin tefsirlerdeki kullanımlarından örnekler sergileyecektir.

Anahtar kelimeler: Kur’ân, HSB, Hesap

THE ROOT “HSB” IN THE QURAN

Abstract

It is known that the root ‘hsb’ which is the origin of an *account* is used in all Semitic languages. When it is said *Hesap*, it comes to mind the “Day of Judgement - يَوْمُ الْحِسَابِ” in Islamic theology. Describing the content of ‘hsb’ root in the Quran, this article will comprise as well as the etymological structure of the root, its usage in early Arabic dictionaries, its meanings in Quranic lexicons, and some examples from tafsir (exegesis of the Quran).

Keywords: Quran, HSB, Account

A. Giriş

Kur’ân İslâm dininin kaynaklarının başında yer alır.³ İslam literatüründe Kur’ân, Hazreti Peygamber’e vahiy yolu ile indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, tilaveti ile taabbüd olunan mu’ciz kelâm; el-Fatiha suresinden en-Nâs suresinin sonuna kadar, Hazreti Muhammed’e indirilmiş, kendine hâs özellikleri ihtiva eden mümtaz lafızlardır.⁴ İlâhî makamdan, dünya ve âhiret bahtiyarlığının yollarını göstermek için insanlığa gönderilen, en son ve en mükemmel kitap Kur’ân,

¹ Bu makale Saida Saipova’nın *Tevrat, İnciller ve Kur’ân’da H-S-B Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi* başlıklı yayınlanmamış doktora tezinin III. Bölümünün kısaltılmış bir özetidir.

² Dr., <https://orcid.org/0000-0003-1276-2320>, saipova@ankara.edu.tr.

³ Mehmet Paçacı, *Kur’ân’a Giriş*, İSAM, İstanbul 2006, s. 11.

⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, T.D.V. Yayınları, 12. Baskı, Ankara 1998, s. 34.

indirildiği dönemden beri özellikle inananlar tarafından anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Şimdiye kadar herkes, ilmî seviyesi nispetinde, onun sunduğu gerçeklerden payına düşeni almış ve bundan böyle de onu anlama ve açıklama çabasında olanlar, yine kavrayışları ölçüsünde, ondan nasiplerini almaya devam edeceklerdir.⁵ Kur’ân-ı Kerim, hayatın, reel olanın, bizzat yaşadığımızın değişen safhalarını yönetme kabiliyetine sahip ve her asra hitap edecek yeterlikte yegâne semâvî kitaptır.⁶ Kur’ân-ı Kerim, kıyamete dek yol gösterici vasfını sürdürecektir olan son ilahî kitaptır. Bu bakımdan, onun doğru anlaşılması çok büyük bir önem arz etmektedir. Kur’ân-ı Kerim, 610 ile 622 yıllarında Arap Yarımadasında inmiş olan ilahî bir Kitap’tır. Ama O, ilahî bir kitap olmasının yanında Arap dilinde yazılmış olan bir Kitap’tır. Arap dili de, diğer bütün diller gibi, geçmişten günümüze dek, çeşitli nedenlerin etkisinde kalarak anlam konusunda birçok değişikliğe uğramıştır ve uğramaya da devam edecektir. Nitekim, Kur’ân, inmesiyle birlikte Arapça sözcüklere daha önce taşımadıkları yeni anlamlar yüklemiştir. Kur’ân, aradan çok fazla bir zaman geçmeden, insanlığın tanımış olduğu en büyük uygarlıklardan birini gerçekleştirmiştir. Bu dönemde de sözcükler, yeniden anlam değişikliklerine uğramışlardır.⁷

B. Kur’ân’da “HSB” Kökü

a. “Hsb” Kökünün Etimolojik Yapısı

Etimoloji kelimelerin şekil yapılarıyla anlamları arasında irtibat sağlayan ve bu kelimelerin anlamlarını köklerine doğru takip ederek ilk defa hangi köke dayandıklarını, hangi kavramları yansıttıklarını ve zaman içinde hangi evrelerden geçerek ne gibi gelişmeler gösterdiklerini inceleyen ve köken bilgisi ile diğer konuları araştıran dilbilimi dalıdır.⁸

“Hsb” (ح-س-ب) kökü Arapçada farklı bablarda kullanılan bir fiildir. Birinci babta kullanıldığında mazi şekli حسب (hasebe), muzari şekli يحسب (yahsubu) mastarı ise حسب - حساب - حُسبان (husbanun-hisâbun ve hasb) şeklinde gelir, emir hali ise اَحْسِبْ (uhsüb). “Saymak, addetmek, hesaplamak, hesap etmek, hükmetmek, zannetmek, ölçmek” anlamındadır.⁹

الحسب (el-hasîb) şeklinde ise “kâfi gelen, yeten, hesaba çeken, şeref ve yücelik sahibi” olarak anlamlandırılmıştır.¹⁰

⁵ Hâlis Albayrak, Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri, Şûle Yayınları, İstanbul 1992, s. 9.

⁶ Ahmet Nedim Serinsu, Kur’ân Nedir, Şûle Yayınları, İstanbul 1999, s. 11.

⁷ Salih Akdemir, Son Çağrı Kur’ân, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. xi-xii.

⁸ Frank Robert Palmer, *Semantic*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 1991, s. 11.

⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukarri Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Munîr*, Matbaatu Mustafa el-Babî, Mısır 1931, I, s. 52.

¹⁰ Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, Daru’l Beyrut, Beyrut 1955-1956, I, s. 310.

Yine “hsb” kökünün حَسَبَ (hasebe), حَسِبَ (hasibe), حَسَبَ (hasube) şeklinde fiil, حَسَبَ (hasb), حَسَبَ (hasab), حُسَّبَ (hussab) şeklinde isim, حَسَبَ (hasaba) şeklinde edat, حُسَّبَ (hussab) şeklinde ise sıfat olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹¹

b. İlk Dönem Arapça Sözlüklerde “Hsb” Kökü

“Hsb” kökünü 10 boyutta incelemek mümkündür; “çokluğu bildiren anlam”, “karşılık (iyi veya kötü olabilir)”, “azab”, “koruyan, ezberleyen”, “tanık olmak”, “genişlik, en, ticaret eşyası, mal, yamaç, yüz, orta, yan”, “sayı”, “bir şeyi ölçülü kullanmak”, “ismü’l-mekân, derece, durum, seviye, rütbe, makam”, “sanmak, zan, sani.”¹²

“Hsb” kökü ve farklı kullanımlarına Arapça sözlüklerde şu anlamlar verilmiştir:

1. “Şeref, Soyluluk, Haseb, Neseb” Anlamında “Hsb” Kökü

الحَسْبُ (el-hasabu) beşinci babdan ismin yalın halidir,

babaların şerefi, hasebi yüce olan kişi, şerefli kavim anlamındadır.¹³

İsmail b. Sîde الحَسْبُ (el-hasabu) *haseb, ecdat, النَّسَبُ (en-nesebu) onun nesebidir, demiştir.*¹⁴

Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî *el-Misbahu'l-Munîr'de*, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî *Tehzibu'l-Lüğa'da* hadisten örnek getirmişlerdir: “تَنْكُحُ الْمَرْأَةَ لِأَرْبَعٍ : لِمَالِهَا، وَلِحَسْبِهَا، وَجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا” “Kadın, dört şeyi için nikah edilir; malı, *soyu*, güzelliği ve dini.”¹⁵

2. “Kâfi Gelen, Yeten” Anlamında “Hsb” Kökü

حَسَبَ (hasb) cezimli olarak kullanıldığı zaman, *kâfi gelen, yeten* anlamlarını taşımaktadır. *حَسْبُكَ هَذَا (hasbuke haze) yani, bu sana kâfidir, bu sana yeter. ما أَحْسَبْنِي مَا أُعْطَانِي (ve ahsabani ma atani) yani, kâfi.*¹⁶

Eş anlamı الإِحْسَابُ (el-ihsabu) *yeterli, denk, akran.*¹⁷ *إِحْسَابُ (ihsâbun) bir kimseyi doyurup kandırmak, hoşnut eylemek.*¹⁸

¹¹ Bkz: Dr. Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 14. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

¹² Ebu Abdullah El-Hüseyin b. Muhammed Ed-Dâmegâni, *Kamusü'l-Kur'ân*, Darü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1985, s. 128.

¹³ Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, (tahkik İbrahim es-Samraî), 1. Baskı, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988, III, s. 148; Muhammed Yakub Firuzâbadî, *el-Kamusü'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2005, s. 74; İsmâil b. Hammad Cevherî, *Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhü'l-Arabî*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1946, I, s. 168; el-Fîrûzâbâdî, *Kamus'ul Muhit*, Al-Resalah, Beyrut-Lübnan, 2005, s. 74.

¹⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2000, III, s. 205; Ebi'l Fattah Nasriddin el-Mutarriżî, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1979, I, s. 200.

¹⁵ el-Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Munîr*, I, s. 52; Abu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-Lüğa*, ed-Daru'l-Misriyyeti li't-Te'lifi ve't-Tercümeti, Mısır 1964, IV, s. 328.

¹⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 149; el-Fîrûzâbâdî, *Kamus'ul Muhit*, s. 74.

¹⁷ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 313.

المُحْسِبَةُ (el-muhsibatu) iki mânada anlaşılır, الحَسْبَ (el-hasebe) babından olduğu zaman *şeref* anlamında, الإِحْسَابِ (el-ihsabi) babından olduğu zaman *yeter* anlamında anlaşılır.¹⁹

3. “Hesaplamak, Saymak, Addetmek, Hesap, Azab” Anlamında “Hsb” Kökü حَسَبَ (hasebe) birinci babın mazi şeklidir, *hesaplamak, saymak, addetmek, hükmetmek*, anlamlarında kullanılmıştır, masdarı ise حُسْبَانٍ (husbanun), *hesap, sayı* anlamındadır.

Allahü Teala şöyle buyuruyor: “الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ” *Güneş ve ay bir hesap iledir.*²⁰

الحُسْبَانِ (el-husbânu) ötre ile birlikte hem *hesap* anlamına, hem de *azab* ve *belâ* anlamına gelmektedir.²¹ الحِسَابِ (el-hisab) *hesap* kelimesinin çoğuludur. حُسْبَانَةٌ (husbana) *kısa ok* anlamını taşıırken, الحُسْبَانِ (el-husbânu) *kısa oklar* şeklinde onun çoğulunu bildirmektedir.²² Ebu Ubeyde *azab* olarak tanımlamıştır.²³ Kesre ile الحِسْبَانِ (el-hisban) şeklinde geldiği zaman, *zan* anlamını taşımaktadır. الحِسْبَانِ (el-hisban) ikinci babın masdarıdır.²⁴

الْحِسْبَةُ (el-hisbetu) *ecir, iyilik*, الْحُسْبَةُ (el-husbetu) *zan, düşünce, fikir.*²⁵

Halid b. Cafer Haris b. Zalim’e şöyle dedi: “Eğer senin kavminden bir insanı yanına getirsem, bana teşekkür etmez misin?”, Haris b. Zalim şöyle cevap verdi: “Sana teşekkür eder ve bu davranışını *addederim (takdir ederim).*”²⁶

4. “Tüyyü Ak ve Kırmızı Deve” Anlamında “Hsb” Kökü

الأَحْسَبُ (el-ehsebu) *şu deveye denir ki tüyyü ak ve kırmızı alaca ola ve şu kimseye denir ki saç sarışın ve kumral ola.*²⁷

5. “Ölüyü Taşa Gömmek” Anlamında “Hsb” Kökü

التَّحْسِيبِ وَ الْحَسْبِ (el-hasbu ve’t-tehsîb) *ölüyü taşa gömmek.*²⁸

6. “el-Hâsîb, Allah’ın 99 Adından Biri” Anlamında “Hsb” Kökü

¹⁸ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 313.

¹⁹ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 313.

²⁰ Abü’l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu’cemu Makayisü’l-Lüğâ*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabiyyi, 1. Baskı, Lübnan 2001, II, s. 59.

²¹ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 315.

²² İsmail b. Hammad el Cevheri, *es-Sihah Tacü’l-Lüğâ ve Sihahu’l-Arabiyye*, (tah. Ahmed Abdulğafur Attar), 4. Baskı, Daru’l-İlmi li’l-Melayin, Beyrut 1990, I, s. 111; el-Mutarriżî, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, s. 202.

²³ Ebi Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, *Cemheretü’l-Lüğâ*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1987, I, s. 277; el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, I, s. 148-150; Murtada ez-Zebidî, *Tacu’l Arus min Cevâhiru’l Kâmus*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Kuveyt 2004, II, s. 267.

²⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, I, s. 148-150; el-Hasan b. Düreyd, *Cemheretü’l-Lüğâ*, I, s. 277; el-Mutarriżî, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, s. 202.

²⁵ el-Fîrûzâbâdî, *Kamus’ul Muhit*, s. 74; Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 314.

²⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, I, s. 148, 150.

²⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, I, s. 148, 50; Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 316.

²⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, I, s. 148, 150.

الحَسْبُ : Allah'ın 99 adından biridir (Esmâül Hüsna).²⁹

7. “Yıldırım, Dolu Tanesi, Bulut, Küçük Yastık” Anlamında “Hsb” Kökü

الحُسْبَانَة (el-husbana) *yıldırım, dolu tanesi, bulut, küçük yastık*.³⁰

Kitabu'l-Ayn'dan itibaren bazı ilk dönem Arapça sözlüklerde “hsb” köküne verilen anlamları inceledik. Kökün kök anlamının fiil şeklinde *hesaplamak, saymak, addetmek*, isim şeklinde ise *hesap, sayı, zan* olduğunu tespit ettik. İncelediğimiz verilerde kökün muhtelif anlamları ile de karşılaştık. *Küçük ok, azab, tüyü ak ve kırmızı deve, ölüyü taş a gömmek* gibi anlamları ifade eden “hsb” kökünden farklı manâdaki kelimelerin türediğini belirledik.

c. Kur'ân Sözlüğünde “Hsb” Kökü

Râğıb el-İsfahânî'ye (ö. 503h./1108m.) gelinceye dek, Kur'ân'ın bütün sözcüklerini içeren bir Kur'ân sözlüğü olmamıştır. Çünkü İslâm İlim Medeniyeti'nde yeterince tefsir ve lügat çalışmaları mevcut idi. Mısırlı iki bilim adamı olan El Said M. Badawi ve Muhammad Abdel Haleem *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*³¹ unvanıyla yeni bir Kur'ân sözlüğünü yayınlamışlardır.³²

ح/س/ب :Güzel soy, büyük soy; şan ve şeref; yeterlik, yeterli olmak, kâfi gelmek; sunmak, öne sürmek; saymak, hesaba katmak; hesaplamak, sormak; düşünmek, dikkate almak, varsaymak, tahmin etmek, farzetmek; araştırmak, incelemek.

حَسِبَ : 1. Düşünmek, varsaymak, sanmak, saymak, zannetmek, tahmin etmek, farzetmek (23:55); 2. Bir şeyi başka bir şey ile karıştırmak (27:44),
حَاسَبَ : 1. Hesaba çekmek (2:284); 2. Hesaba çekmek (65:8),
يَحْتَسِبُ : Beklemek, öngörmek, tahmin etmek, hesaba katmak (39:47),
حَسْبُ : Yeterlik, uygunluk, kifâyet (8:64),
حَاسِبٍ : Hesap gören (kişi), muhasip (21:47),
حِسَابٍ : 1. Hesaplaşma, muhasebe, hesaplama, yargı (14:41); 2. Ödül, intikam (ceza) (23:117); 3. Yeterli, uygun (78:35-6),
حَسِيبٍ : Titiz hesaplayıcı (17:14),
حُسْبَانٍ : Hesaplaşma, hesaplama (6:96); 2. Mermi, yıldırım, imha gücü (18:40).

d. Kur'ân'da “Hsb” Kökü ve Türevleri

²⁹ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 310.

³⁰ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 316.

³¹ El Said M. Badawi, Muhammed Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, Brill, Leiden-Boston 2008, s. 205, 206, 207.

³² Salih Akdemir, *Kur'ân-ı Kerim'de Dilsel Yaklaşımlar: Yeni Bir Kur'ân-ı Kerim Sözlüğünün Gerçekleştirilmesine Katkı*, 1. Uluslararası Kur'ân'ı Yeniden Düşünme İlmî Toplantısı, Ankara 2013, s. 323, 324.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 69 Eylül – Ekim 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve

Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Kur’ân’da “hsb” kökünden türetilmiş kelimeler toplamda 42 sûrede 101 âyette 109 defa geçmektedir. Bunlardan 50’si fiil, 57’si isim, 2’si de sıfattır.³³ “Hsb” kökü ve türevlerinin geçtiği âyetlerin 60’ı Mekki surelerde, 49’u Medeni surelerde yer almaktadır.

“Hsb” kökü Kur’ân’da “hesaba çekmek, sanmak, zannetmek, saymak, düşünmek, ummak, beklemek, tevekkül etmek, güvenmek, hesaba katmak” şeklinde fiil olarak, “hesap, sayı, sonuç, yeterli, muhasebe, yargı, kâfi, yeter, yıldırım, afet, felaket, hesap görücü” şeklinde de isim olarak geçmektedir.

“Hsb” kökü Kur’ân’da 44 kez حَسِبَ, 2 kez حَاسَبَ, 1 kez يُحَاسِبُ, 3 kez يَحْتَسِبُ, 11 kez حَسْبُ, 2 kez حَاسِبِينَ, 39 kez حِسَابُ, 4 kez حَسِيبٌ, 3 kez حُسْبَانٌ şeklinde geçmektedir.³⁴

“Hsb” kökünün Kur’ân’da fiil olarak kullanılmasının bir örneği:

Kehf 18:102

أَفَحَسِبَ³⁵ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا لَهُمُ الْجَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا.

Diyanet İşleri: “İnkâr edenler, beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.”³⁶

Elmalılı Hamdi Yazır: zannettiler?³⁷

Muhammed Esed: sandılar?³⁸

Süleyman Ateş: sandılar?³⁹

Salih Akdemir: sanyorlar?⁴⁰

I. Y. Kraçkovskiy: “Неужели думали те, которые не веровали, взять рабов Моих вместо Меня защитниками? Мы приготовили геенну для неверных пребыванием.”⁴¹

Yukarıda örnek getirdiğimiz Kehf sûresi 108. âyette geçen “hsb” kökü Türkçe Kur’ân meâllerinde *sanmak*, *zannetmek* anlamlarında çevrilmiştir. Kraçkovskiy’nin mealinde de “думали-(sandılar)” anlamında çevrilmiştir.

Zannetmek ve *sanmak* kavramlarını bir şey üzerinde tasavvurda bulunmak, bir şey üzerinde detaylı düşünmek ve bir şeyin sonucunu istenilen doğrultuda beklemek şeklinde yorumlamak mümkündür. Ancak *düşünmek* kavramı bir şey üzerinde odaklanmak ve bir şey üzerinde muhasebede bulunmak gibi daha çok fiili bir olgu üzerinde akıl yürütmeyi ifade eder. Dolayısıyla, Kur’ân çevirilerinde âyetin gerçekçi (factual) bağlamından kopmamak oldukça önemlidir. Burada, Kraçkovskiy,

³³ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el Mu’cemü’l Müfehres Li Elfâzi’l Kur’ân’il Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, s. 200, 201.

³⁴ el Said M. Badawi, Muhammed Abdel Haleem, *a.g.e.*, s. 205.

³⁵ Fiil, 3. şahıs, eril, tekil, geçmiş zaman.

³⁶ Hayrettin Karaman, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 16. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 303.

³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Temel Neşriyat, İstanbul 2000, s. 305.

³⁸ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s. 605.

³⁹ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Hayat Yayınları, İstanbul 2017, s. 175.

⁴⁰ Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur’ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 303.

⁴¹ I. Y. Kraçkovskiy, *Koran*, Dom Biruni, Moskva 1990, s. 250.

“думать-(düşünmek)” kelimesinin yerine “предполагать-(sanmak)” kelimesini kullanabilirdi. Ancak, Kraçkovskiy'nin Rusça Kur'ân mealinin özelliği, geleneksel Tefsir ve Klasik Kur'ân çalışmalarından bağımsız olarak çalışılmış olmasıdır.⁴² Yani, Kraçkovskiy Rusça mealinin hazırlanması aşamasında, Kur'ân'ı filolojik çerçevede, edebi bir metin olarak kabul ederek, bu doğrultuda çevirisini hazırlamıştır. Kehf sûresi 108. âyette yer alan أَفْحَسِبَ (efehasibe) kelimesini çevirilerde geçmiş zamanda kullanmak en doğrusudur. Çünkü bir önceki âyetlerin bağlamına bakıldığında, geçmişte yaşanan bir durumu gelecekte ifade etme gibi bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

“Hsb” kökünün Kur'ân'da isim olarak kullanılmasının bir örneği:

Kehf 18:40

"فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا⁴³ مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحُ صَعِيدًا زَلَقًا."

Diyanet İşleri: “Bağına girdiğinde ‘Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah’ındır’ deseydin ya! Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir.”⁴⁴

Elmalılı Hamdi Yazır: afet.⁴⁵

Muhammed Esed: afet.⁴⁶

Süleyman Ateş: afet.⁴⁷

Salih Akdemir: yıldırımlar.⁴⁸

I. Y. Kraçkovskiy: “И если бы ты, когда вошел в свой сад, сказал: "Что угодно Аллаху, нет мощи, кроме как с Аллахом". Если ты видишь меня беднее, чем ты, и деньгами и детьми, то, может быть, Господь мой даст мне лучший, чем твой сад, и пошлет на него расчет с неба и окажется он холмом гладким.”⁴⁹

⁴² Detaylı bilgi için bkz.: Saida Saipova, *İgnatij Yulianoviç Kraçkovskiy ve İman Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'ân Tercümelere*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.; Saida Saipova, *Rus Musteşrik İgnatij Julianovic Krackovskij'nin "en-Necm" İsimli Makalesi üzerine*, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi, Oş 2015, S. 20-21, s. 273.

⁴³ İsim, eril, mansûb isim, belirsiz.

⁴⁴ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, s. 282.

⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, s. 282.

⁴⁶ Muhammed Esed, *a.g.e.*, s. 594.

⁴⁷ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 171.

⁴⁸ Salih Akdemir, *a.g.e.*, s. 297.

⁴⁹ I. Y. Kraçkovskiy, *a.g.e.*, s. 245.

Yukarıda örnek getirdiğimiz İsrâ sûresi 14. âyette geçen “hsb” kökü Türkçe Kur’ân meâllerinde *afet*, *yıldırımlar* anlamlarında çevrilmiştir. Kraçkovskiy’in mealinde ise “*pacuem*-(*hesap*)” anlamında çevrilmiştir.

Kraçkovskiy Rusça Kur’ân mealini çevirirken, bazı sûre ve âyetlerle ilgili birtakım notlar almıştır. 18 sûrenin 40. âyetinde geçen “hsb” kökünü kendi mealinde *hesap* şeklinde çevirmiştir. Yazdığı notlarda ise müsteşrik David Samuel Margoliouth’ın *husban* kavramının İbranice ve Süryanice “*device* -(cihaz, hile, işaret, nişan)” anlamından ödünç alındığını ileri sürdüğünü belirtmiştir.⁵⁰

e. Tefsirlerde “Hsb” Kökü

Kur’ân Tefsiri, Hz. Peygamber ve güzîde ashâbının döneminde şekillenmekle birlikte, günümüze kadar varlığını devam ettiren ve Temel İslam Bilimleri içerisinde konum işgal eden geleneksel bir kültür serüvenidir. Kur’ân’ı anlamamız ve üzerinde çalışabilmemiz açısından oldukça önemli olan Tefsir, İslam uygarlığının ayrı bir konumuna sahiptir. Araştırmamızın temel kaynağı ve metotlarından biri de Tefsir ilmidir.

Araştırmamızın kapsam ve sınırlılığını dikkate alarak, Bakara, Enfal ve Kehf sûrelerinden örnek âyetleri seçtik, hicri 1. yüzyıl ve 8. yüzyıl zaman dilimi içerisindeki müfessirlerden Mukatil b. Süleyman, Taberî, Maverdî, el-Kurtubî, Beydavî, İbn Kesîr, Dahhâk, Dimeşkî, İbn Adil ve el-Alusî’nin tefsirlerinden yararlandık.

a. “Hesaba Çekmek” Anlamında “Hsb” Kökü

Bakara 2:284

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla *sorguya çeker* de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.⁵¹

Mukatil b. Süleyman: “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile *mes’ul* tutar.”⁵²

Taberî: Taberî Tefsiri’nde, Bakara suresi 284. âyet ile ilgili farklı rivayetlerle farklı açıklamaları izlemek mümkündür. Öyle ki, müfessirler bu âyet-i kerimenin mensuh olup olmadığı hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir; Mücahid, İkrime ve Şabi’den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Hükmü bakidir ve hükmü şahitlerle ilgilidir.⁵³ Ebu Hureyre ve Hz. Aişe’den nakledilen bir görüşe göre

⁵⁰ I. Y. Kraçkovskiy, *a.g.e.*, Moskva 1960, s. 572.

⁵¹ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, s. 48.

⁵² Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-Kebîr (Tefsîru Mukâtil b. Süleyman)*, Müessesetü't-Tarihî'l-Arabi, Beyrut 2002, I, s. 231.

⁵³ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, II, s. 180.

ise bu âyet-i kerime “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes’ul tutar.” âyeti ile neshedilmiştir.⁵⁴

Beydavî: “Allah sizi hesaba çeker”, kıyamet gününde.⁵⁵

İbn Kesir: Göklerin ve Yerin Hâkimi Allah’tır. Kullarını hesaba çekecektir.⁵⁶

Ebü’l Kasım Dahhâk: Allah size haber veriyor ve bildiriyor; Müminleri faziletlerinden dolayı affedecek, kafirleri ise azgınlıklarından ötürü cezalandıracaktır.⁵⁷

el-Alusi: Kıyamet gününde cezalandıracaktır.⁵⁸

İzah: Bakara 2/284, “hsb” kökü يُحَاسِبُكُمْ (yuhasibkum) sizi *hesaba çeker*, 3. şahıs, eril, tekil, şimdiki/geniş zaman, tefsirlerde farklı vecihlerde yorumlanmıştır, âyetin sebab-i nüzulünün⁵⁹ şahitlerle ilgili olduğu doğrultusunda rivayetler mevcuttur. İnananlar için Allah’ın her şeyi bilme ve görme kudreti vazgeçilmez inanç hususlarından biridir. Dolayısıyla, bir mümin için Allah’ın onu izlemekte olduğunu düşünmesi olağanüstü bir durum değildir.

Kur’ân’da geçen bütün ayetler ister hâss, ister âmm niteliğinde olsun, onların mahiyetini belirleyecek olan unsur, mantıklı yorumlardır. İşte bu düşünceden esinlenerek, Bakara suresi 284. ayetin açık ve net olarak anlaşıldığını söyleyebiliriz. Çünkü ayette anlatılmaya çalışılan husus, Allah’ın aklın hapsettiği ve ötesinde olduğu bütün varlığı kapsadığı, zahir ve batın olan bütün her şeyin O’nun hesabı, kapsamı ve bilgeliği altında olmasıdır. Dolayısıyla, Allah inananlara uyarıda bulunuyor ve rasyonel düşünceler çerçevesinde bir olgu üzerinde doğru düşünmeleri ve hüküm vermeleri için teşvikte bulunuyor, diyebiliriz.

b. “Yeter, Kâfi” Anlamında “Hsb” Kökü Enfal 8:64

"يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ".

“Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü’minlere Allah yeter.”⁶⁰

Mukatil b. Süleyman: Ey Peygamber. Sana Allah yeter. Âyet-i kerime Bedir gazvesinde savaştan önce el-Beyda denilen yerde inmiştir.⁶¹

Taberî: Ey Peygamber, sana ve sana tâbi olan müminlere Allah kâfidir. O halde düşmanlarınızın çokluğu sizi korkutmasın. Zira sizi destekleyen Allah’tır.⁶²

⁵⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, s. 181.

⁵⁵ el-Beydavî, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, (Çev. Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2013, I, s. 351.

⁵⁶ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, III, s. 1127.

⁵⁷ Ebü’l Kasım Dahhâk, *Tefsiru’d-Dahhak*, Daru’l İslam, Kahira 1999, I, s. 235.

⁵⁸ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Ruhu’l Meâni*, Daru’l Fikr, Lübnan, trsz, III, s. 104.

⁵⁹ Sebeb-i Nüzul Hakkında Detaylı Bilgi İçin Bakınız: Vâhidî, "Esbâbu'n-Nuzûl"; Suyûtî, "el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân"; Zerkeşi, "el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur’ân"; Ahmet Nedim Serinsu, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûl'ün Rolü".

⁶⁰ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, s. 184.

⁶¹ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, II, s. 124.

el-Maverdî: 1) Allah sana ve sana tabi olan mü'minlere yeter. 2) Âyet-i kerime Bedir gazvesinde savaştan önce el-Beyda denilen yerde inmiştir.⁶³

Beydavî: Kufe ekolüne göre hasbüke'nin zamirine atfen mahallen mecrurdur ya da Allah ismine atfen merfudur, yani sana Allah ve müminler yeter, demektir. Ayet Bedir'de kırsalda indi. Peygamber (s.a.) ile beraber otuz üç erke ve altı kadın Müslüman oldu, sonra da Hz. Ömer (r.a.) Müslüman oldu, ayet bunun üzerine indi.⁶⁴

İbn Kesir: Allah Teâlâ bu âyetlerde peygamberini (s.a.) ve inananları harbe, düşmanlarla ve akrânları ile vuruşmaya teşvik ederek onlara yeteceğini, inananların sayısı az, düşmanların sayıları çok olup cemâatleri peş peşe gelse dahi onlara yardımcı olacağını, düşmanlarına karşı onları destekleyeceğini haber vermektedir.⁶⁵

İzah: Enfal 8/64, "hsb" kökü حَسْبُكَ (hasbuke) *sana yeter*, isim, eril, merfû' isim. İncelediğimiz tefsir kaynaklarına dayanarak, yukarıda adı geçen âyette "hsb" kökünün kesretten kinaye olarak kullanıldığını ve hesap kavramı ile bire bir örtüşüğünü söyleyebiliriz. Nasıl ki, hesap kavramı bir şeyin sonucu ya da sayısı üzerinde açıklık getiriyorsa, kâfi, yeter kavramları da bir sonuç ve sayıdan delalet vermektedirler. Enfal suresi 62, 63, 64 ve 65. âyetlerin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri mahiyetinde olması ve anlamsal açıdan cümlelerin birbiri ile ilişkilmesi de ulaştığımız tefsir bilgilerinin doğruluğunu ispatlıyor, *hasbüke* kavramının sayım ve sayıya bağlı olduğunu gösteriyor.

c. "Âfet, Azab" Anlamında "Hsb" Kökü

Kehf 18:40

"فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا"

"Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya! Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir âfet indirir de bağı kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir."⁶⁶

Mukatil b. Süleyman: Azab.⁶⁷

Taberî: Eğer beni malca ve evlatça kendinden aşağı görüyorsan, belki de rabbim bana, senin bağından daha hayırlısını verir ve seninkinin üzerine gökten bir âfet indirir de bahçen kaygan bir toprak haline gelir.⁶⁸

el-Maverdî: 1) Azab. 2) Ateş. 3) Çekirge. 4) Allah'ın bireyi Ahiret'te cezalandırması. 5) Küçük oklar.⁶⁹

⁶² et-Taberî, *a.g.e.*, IV, s. 239.

⁶³ el-Maverdî, *en-Nuket ve'l-Uyun*, Darü'l-Kitabu'l-İlmiyya, Beyrut 1992, III, s. 331.

⁶⁴ Beydavî, *a.g.e.*, II, s. 363.

⁶⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, s. 3377.

⁶⁶ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, s. 297.

⁶⁷ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, II, s.586.

⁶⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, V, s. 355.

⁶⁹ el-Maverdî, *a.g.e.*, III, s. 307.

el-Kurtubî: “(حُسْبَانًا): *Felâket*” kelimesinin tekili (حُسْبَانَةٌ) şeklinde gelir. Bunu el-Ahfeş, el-Kutebî ve Ebu Ubeyde söylemiştir. İbnü'l-A'râbî ise şöyle demektedir: Bu kelime hem bulut, hem yastık, hem de yıldırım anlamına gelir. el-Cevheri de şöyle demektedir: “(الخُسْبَان); Azab” demektir. Ebu Ziyad el-Küllâbî der ki: “Bir araziye husbân isabet etti” demek, çekirge istilasına uğradı, demektir. Yine bu kelime hesap manasına da gelir. Nitekim yüce Allah: “Ay ve güneş bir hesap iledir” (er-Rahman, 55/5) diye buyurmaktadır. ez-Zeccâc der ki: Husbân, hesap'tan gelmektedir. Yani o, senin bahçenin üzerine hesap azabını gönderir. Bu ise ellerinin kazandıklarının hesabı demektir. O halde burada ifade, muzaf'ın hazfedilmesi türündendir. Yine bu kelime, bir defada atılan kısa boylu oklar demektir. Kisralar bu şekilde ok atarlardı. Semadan atılan şeyler ise azaptır.⁷⁰

Beydavî: Mermiler, bu da hüsbâne'nin çoğuludur ki yıldırımlar, demektir.⁷¹

İbn Kesir: İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde ve Mâlik Zührî'den naklederler ki (حُسْبَانًا) ifâdesi; gökten bir azâb, demektir. Âyetten anlaşılana ise bunun ağacı ve ekini yok eden korkunç bir yağmur olduğu mânâsına gelmesidir. Bunun için âyetin devamında “Kaypak bir toprak haline getirebilir.” buyurulmaktadır. İbn Abbâs der ki: Hiç bir bitkinin bitmediği çorak bir toprak haline getirir.⁷²

ed-Dimeşkî: Hüsbânan'dan kasıt birikmiş bulutlardır.⁷³

İbn Adil Hanbelî: *Felâket*” kelimesinin tekili (حُسْبَانَةٌ) şeklinde gelir.⁷⁴

İzah: Kehf 18/40, “hsb” kökü حُسْبَانًا (husbanan), afet, isim, eril, mansûb isim, belirsiz. Tefsirlerde köke afet, azab, birikmiş bulutlar, ateş, çekirge, Allah'ın bireyi Ahiret'te cezalandırması, küçük oklar, felaket, bulut, yastık, yıldırım, hesap, korkunç bir yağmur gibi anlamlar verilmiştir.

Burada, ilgili âyetin Mekkî ya da Medenî olduğuna bakmamızın doğru olacağını düşünüyorum. Çünkü, eşzaman (synchronic) içerisinde “hsb” kökünün anlam genişlemesine uğradığını tespit etmiş durumdayız. Nüzul sırasına binaen Kehf sûresi 69. sırada Mekkî olarak inmiştir.⁷⁵ Ancak, 28. âyetin Medine'de nâzil olduğu rivayeti de vardır.⁷⁶ Örnek getirdiğimiz âyetten yola çıkarak hülâsa yapacak olursak, “hsb” kökü Peygamber s.a. döneminde, kök anlamları “düşünmek”, “hesap”, “saymak”, “sanmak”, “zan”, anlamlarından kayıyor ve “afet, azab, birikmiş bulutlar, ateş, çekirge, Allah'ın bireyi Ahiret'te cezalandırması, küçük oklar, felaket, bulut, yastık, yıldırım, korkunç bir yağmur” gibi geniş bir anlam kazanıyor. Her ne kadar, “afet, azab, felaket” kelimeleri bir kategoride, “ateş” bir kategoride, “birikmiş bulutlar, bulut, yıldırım” v.s. anlamsal bağlamda bir kategoride yer alsa da, bunlar birbirinden farklı mahiyetteki kelime ve kavramlardır. Yukarıda saydığımız bazı anlamları birleştiren tek unsur, onların semavî cisme, gök cisminde ait olmalarıdır.

⁷⁰ el-Kurtubî, *a.g.e.*, XI, s. 21.

⁷¹ Beydavî, *a.g.e.*, III, s. 307.

⁷² İbn Kesir, *a.g.e.*, IX, s. 4990.

⁷³ ed-Dimeşkî, *Tefsirü'l Kelam*, Darü'l-Esrar, Şam, trsz, I, s. 247.

⁷⁴ İbn Adil Hanbelî, *el-Bab fi Ulumi'l-Kitab*, Darü'l-Kutubu'l-İlmiyya, Beyrut 1998, XI, s. 494.

⁷⁵ Bkz.: Esra Gözeler, Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'ân'a Kronolojik-Olgusal Bir Yaklaşım (1 Rebû'l-Evvel-4 Rebû'l-Evvel Arası), Kuramer, İstanbul 2016, s. 236.

⁷⁶ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, s. 292.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 69 Eylül – Ekim 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve

Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Kehf sûresi 40. âyette “hsb” kökü hangi kavramla izah edilirse edilsin, burada dikkate alacağımız husus, kelime anlamının gökten inen bir cisme işaret etmesidir, ya da yüksek hızı içeren bir objenin farklı şekillerde anlatılması da diyebiliriz. Nitekim Kur’ân’da “hsb” kökünden dolayı “çetin azab”, “Allah’ın hesabı çabuktur” ifadelerine rastlamak mümkündür. Yani, *husbânen* kelimesinin synchronic (eşsüremler) açıdan anlam genişlemesine uğradığını iddia etmeye çalışmış olsak da, “hsb” kökü esas kök anlamından uzaklaşmamaktadır. Nitekim Kraçkovskiy, Kehf sûresi 40. âyetteki حُسْبَانًا (*husbânen*)- kelimesini “hesap” şeklinde tercüme etmiştir.

Sonuç

Kur’ân’ı dilsel yönden incelemek, her şeyden önce Arapçanın ortaya koyduğu dilsel zenginliği irdelemekle geçer. Bu bakımdan “hsb” kökü Kur’ân’da önemli bir kök olmakla birlikte, pek çok kelime ve terimin temel objesi olabilmektedir.

Ulaştığımız verilere dayanarak “hsb” kökünün Kur’ân’da toplam 109 defa geçtiğini söyleyebiliriz. Bunların 50’si fiil, 57’si isim ve 2’si de sıfattır. “Hsb” kökü 42 sûrede 101 âyette geçmektedir. “Hsb” kökü ve türevlerinin geçtiği âyetlerin 60’ı Mekki sûrelerde, 49’u Medeni sûrelerde yer almaktadır. Kur’ân’da toplam 9 şekilde türev almaktadır. Kökün kök anlamı fiil şeklinde *hesaplamak*, *saymak*, *addetmek*, isim şeklinde ise *hesap*, *sayı*, *zan*’dır. Kur’ân sözlüğünde de *düşünmek*, *varsaymak*, *sanmak*, *saymak*, *zannetmek*, *tahmin etmek* şeklinde geçmektedir. Kur’ân’da *afet*, *yıldırım* (Kehf 18:40) anlamında geçen “hsb” kökünün yine kök anlamından farklı olmadığı düşünülmektedir. Zira “hsb” kökünün kullanıldığı âyetlerin anlam bağlamı incelendiğinde *afet*, *yıldırım* gibi bir eylemin sonucunda Allah’ın insana verebileceği bir hesap anlaşılmaktadır. Allah’ın Peygamber’e *kâfi*, *yeter* (Enfal 8:64) olması da bir hesap varsayımını düşünmemizi gerek kılmaktadır.

Bibliyografya

Abdülbaki, Muhammed, Fuad, **el Mu’cemü’l Müfehres Li Elfâzi’l Kur’ân’il Kerim**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984.

Akdemir, Salih, Kur’ân-ı Kerim’de Dilsel Yaklaşımlar: **Yeni Bir Kur’ân-ı Kerim Sözlüğünün Gerçekleştirilmesine Katkı**, 1. Uluslararası Kur’ân’ı Yeniden Düşünme İlmî Toplantısı, Ankara 2013.

_____, Salih, **Son Çağrı Kur’ân**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

Albayrak, Hâlis, **Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri**, Şûle Yayınları, İstanbul 1992.

Ateş, Süleyman, **Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli**, Hayat Yayınları, İstanbul 2012.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 69 Eylül – Ekim 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve

Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Badawi, El Said M., Muhammed Abdel Haleem, **Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage**, Brill, Leiden-Boston 2008.

Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, T.D.V. Yayınları, 12. Baskı, Ankara 1998.

Cevherî, İsmâil, b. Hammad, **Tâcü'l-Lüğa ve Sıhâhü'l-Arabî, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye**, Beyrut 1946.

Çörtü, Mustafa, Meral, **Sarf-Nahiv Edatlar**, 14. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Dahhâk, Ebü'l Kasım, **Tefsiru'd-Dahhak**, Daru'l İslam, Kahira 1999.

Ed-Dâmegâni, Ebu, Abdullah, el-Hüseyin, b. Muhammed, **Kamusü'l-Kur'ân, Darü'l-İlm li'l-Melayin**, Beyrut 1985.

el-Âlûsî, Şehâbeddin, Mahmûd, **Ruhu'l Meâni**, Darü'l Fikr, Lübnan, trsz.

el-Beydavî, **Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil**, (Çev. Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2013.

el-Cevheri, İsmail, b. Hammad, **es-Sihah Tacü'l-Lüğa ve Sıhahu'l-Arabiyye**, (tah. Ahmed Abdulğafur Attar), 4. Baskı, Daru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrut 1990.

el-Ezherî, Abu, Mansur, Muhammed, b. Ahmed, **Tehzibu'l-Lüğa, ed-Daru'l-Mısıriyyeti li't-Te'lifi ve't-Tercümeti**, Mısır 1964.

el-Ferâhidî, Ebu, Abdurrahman, el-Halil, b. Ahmed, **Kitâbu'l-'Ayn, (tahkik İbrahîm es-Samraî)**, 1. Baskı, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

el-Fîrûzâbâdî, **Kamus'ul Muhit**, Al-Resalah, Beyrut-Lübnan, 2005.

el-Maverdî, **en-Nuket ve'l-Uyun**, Darü'l-Kitabu'l-İlmiyya, Beyrut 1992.

el-Mutarrizî, **Ebi'l Fattah, Nasriddin, el-Muğrib fi Tertibil Murib**, (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1979.

Esed, Muhammed, **Kur'ân Mesajı**, İşaret Yayınları, İstanbul 2002.

et-Taberî, b. Cerir, Muhammed, Cafer, Ebû, **Taberî Tefsiri**, (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.

ez-Zebidî, Murtada, **Tacu'l Arus min Cevâhiru'l Kâmus**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Kuveyt 2004.

Feyyûmî, Ahmed, b. Muhammed, b. Ali el-Mukarri, **el-Misbâhu'l-Munîr, Matbaatu Mustafa el-Babî**, Mısır 1931.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 69 Eylül – Ekim 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve

Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Firuzâbadî, Muhammed, Yakub, **el-Kamusü'l-Muhit, Müessesetü'r-Risale**, Beyrut 2005.

Gözeler, Esra, **Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'ân'a Kronolojik-Olgusal Bir Yaklaşım (1 Rebû'l-Evvel-4 Rebû'l-Evvel Arası)**, Kuramer, İstanbul 2016.

Hanbelî, İbn Adil, **el-Bab fi Ulumi'l-Kitab, Darü'l-Kutubu'l-İlmiyya**, Beyrut 1998.

İbn, Düreyd, Ebi Bekir, Muhammed, b. el-Hasan, **Cemheretü'l-Lüğa, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye**, Beyrut 1987.

İbn, Kesir, Hadislerle **Kur'ân-ı Kerim Tefsiri**, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1984.

İbn, Manzûr, Ebu'l-Fadl, Cemâluddîn, Muhammed, **Lisanu'l-Arab**, Daru'l Beyrut, Beyrut 1955-1956.

İbn, Sîde, Ebu'l-Hasan, Ali, b. İsmail, **el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l –A'zam, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye**, Beyrut 2000.

İbn, Süleyman, Mukatil, **et-Tefsîrü'l-Kebîr (Tefsîru Mukâtil b. Süleyman)**, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, Beyrut 2002.

İbn, Zekeriyya, Abü'l-Hüseyn, Ahmed, b. Faris, **Mu'cemu Makayisü'l-Lüğa, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi**, 1. Baskı, Lübnan 2001.

Karaman, Hayrettin, **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 16. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.

Krachkovskiy, I. Y., **Koran**, Dom Biruni, Moskva 1990.

Paçacı, Mehmet, **Kur'ân'a Giriş**, İSAM, İstanbul 2006.

Palmer, Robert, Frank, **Semantic**, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 1991.

Saipova, Saida, **İgnatij Yulianoviç Kraçkovskiy ve İman Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'ân Tercümeleleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

_____, Saida, **Rus Musteşrik İgnatij Julianovic Krackovskij'nin “en-Necm” İsimli Makalesi üzerine**, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi, Oş 2015, S. 20-21.

_____, Saida, **Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2017.

Serinsu, Nedim, Ahmet, **Kur'ân Nedir**, Şûle Yayınları, İstanbul 1999.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 69 Eylül – Ekim 2018
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve
Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

Yazır, Elmalılı, Hamdi, **Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli**, Temel Neşriyat, İstanbul
2000.